

# Violència dels joves en la família

BUTLLETÍ DE DIFUSIÓ DE RECERQUES

INVESTIGACIÓ

## Presentació

Dins de la detecció de necessitats formatives i de recerca que el CEJFE cada any fa amb els diferents serveis de les diverses direccions generals del Departament de Justícia, l'any 2004, la Direcció General de Justícia Juvenil (DGJJ, a partir d'ara) va fer-nos la demanda de conèixer millor la realitat d'un nou fenomen que s'anava detectant cada cop com a més habitual o, si més no, que era més present en les demandes d'atenció de Fiscalia: la violència dels joves contra la seva família.

Davant del fet que la xifra de denúncies havia crescut any darrere any, el CEJFE va encarregar les dues recerques que es presenten a continuació amb la finalitat d'apropar-nos al coneixement del problema, identificar les situacions de risc més evidents i trobar eines per intervenir en la prevenció de noves situacions.

La primera de les recerques que es presenta, que porta el títol de *La violència dels joves en la família: una aproximació des de la justícia als menors denunciats pels seus pares*, és una recerca amb metodologia més quantitativa. És retrospectiva i analitza en el període de 2001-2003 totes les denúncies presentades pel motiu de violència sobre familiars. L'encàrrec es va formular a un dels equips d'assessorament tècnic de menors que té la DGJJ per a l'elaboració dels pri-

## Presentación

Dentro de la detección de las necesidades formativas y de investigación que el CEJFE cada año realiza junto con los diferentes servicios de las diversas direcciones generales del Departamento de Justicia, el año 2004, la Dirección General de Justicia Juvenil (DGJJ, a partir de ahora), nos formuló la demanda de conocer mejor la realidad de un nuevo fenómeno que se iba detectando cada vez como más habitual o dicho de otro modo, que se encontraba más presente en las demandas de atención de Fiscalía: la violencia de los jóvenes contra su familia.

Dado que la cifra de denuncias crecía año tras año, el CEJFE encargó las dos investigaciones que se presentan a continuación con la finalidad de acercarnos al conocimiento del problema, identificar las situaciones más evidentes y encontrar herramientas para intervenir en la prevención de nuevas situaciones.

La primera de las investigaciones que se presenta lleva por título *La violencia de los jóvenes en la familia: una aproximación desde la justicia a los menores denunciados por sus padres*. Es un estudio con metodología fundamentalmente cuantitativa. Es retrospectiva y analiza en el periodo 2001-2003 todas las denuncias presentadas por motivo de violencia sobre familiares. El encargo se formuló a uno de los equipos de asesoramiento técnico de menores que tiene la DGJJ para la elaboración de los



mers informes relacionats amb els fets delictius denunciats i que Fiscalia ha donat curs.

La segona de les recerques, que porta per títol *Estudi qualitatiu de menors i joves amb mesures d'internament per delictes de violència intrafamiliar*, a partir d'una metodologia qualitativa, profunditza la història de la vida de 12 menors que han estat ingressats en centres de compliment de mesures per aquest tipus de delicte, relata quina ha estat l'evolució relacional dels joves i de les seves famílies fins al moment de la denúncia dels fets i modula una hipòtesi de treball respecte al perquè s'han produït aquestes agressions. L'estudi es completa amb el seguiment posterior a l'internament un cop el noi torna a casa seva, durant el període que dura la llibertat vigilada. Aquest encàrrec es va passar a un equip multidisciplinari de diferents professionals de diversos centres de la DGJJ i dels mateixos serveis centrals, que treballen amb els joves que compleixen mesures d'internament. En aquesta segona recerca, el treball de camp s'ha anat fent mentre ha durat la mesura judicial dels joves inclosos en l'estudi.

Els resultats, les conclusions i les propostes que es presenten a continuació són prou diverses com per satisfer a bastament tant la primera part de la demanda, aportar coneixement sobre aquest nou fenomen, com la segona part, donar pautes de treball per a la intervenció amb els nois infractors, les seves famílies i el seu entorn.

**La violència dels joves en la família: una aproximació des de la justícia als menors denunciats pels seus pares.** Autors: Francisco Romero; Anna Melero; Carme Cànovas, i Montserrat Antolin.

### Introducció

Aquesta recerca comprèn l'estudi dels expedients qualificats per les fiscalies de menors de Catalunya (Barcelona, Tarragona, Lleida i Girona) com a fets de violència física sobre familiars, violència psicològica sobre familiars i maltractament familiar, fets en els quals estan imputats els joves que tenen una edat compresa entre 14 i 18 anys com a presumptes autors i les seves famílies apareixen com a víctimes d'aquests actes. La recerca comprèn l'anàlisi de tots els expedients oberts i qualificats per la Fiscalia des de l'1 de gener de l'any 2001 fins al 31 de desembre de l'any 2003.

Els expedients qualificats amb aquests tipus penals han estat els següents:

primeros informes relacionados con los hechos delictivos denunciados y que la Fiscalía ha dado curso.

La segunda de las investigaciones lleva por título *Estudio cualitativo de menores y jóvenes con medidas de internamiento por delitos de violencia intrafamiliar* y, a partir de una metodología cualitativa, profundiza en la historia de vida de 12 menores que han sido ingresados en centros de cumplimiento de medias por este tipos de delito, relata cual ha sido la evolución relacional de los jóvenes y de sus familias hasta el momento de la denuncia de los hechos y modula una hipótesis de trabajo respecto al porque se han producido estas agresiones. El estudio se completa con el seguimiento posterior al internamiento una vez el joven vuelve a su casa, durante el periodo que dura la libertad vigilada. Este encargo se traspasó a un equipo multidisciplinar de diferentes profesionales de diversos centros de la DGJJ y de los mismos servicios centrales, que trabajan con los jóvenes que cumplen medidas de internamiento. Esta segunda investigación el trabajo de campo se ha ido haciendo al mismo tiempo que cumplían la medida judicial los jóvenes incluidos en el estudio.

Los resultados, las conclusiones y las propuestas que se presentan a continuación, son suficientemente diversas para satisfacer con creces tanto la primera parte de la demanda: aportar conocimiento sobre este nuevo fenómeno, como por la segunda parte de dar pautas de trabajo para la intervención con los jóvenes infractores, sus familias y su entorno.

**La violencia de los jóvenes en la familia: una aproximación desde la justicia a los menores denunciados por sus padres.** Autores: Francisco Romero; Anna Melero; Carme Cànovas; Montserrat Antolin.

### Introducción

Esta investigación comprende el estudio de los expedientes calificados por las fiscalías de menores de Catalunya (Barcelona, Tarragona, Lleida y Girona) como delitos de violencia física sobre familiares, violencia psicológica sobre familiares y maltrato familiar en los que están imputados los jóvenes que tienen una edad comprendida entre los 14 y 18 años como presuntos autores de los hechos y a sus familias como víctimas. Comprende el análisis de todos los expedientes abiertos y calificados por la fiscalía desde el 1 de enero del año 2001 hasta el 31 de diciembre del año 2003. Los expedientes calificados con este tipo penal han sido los siguientes:

- *Violència física sobre familiars*, que amb xifres van ser l'any 2001 per a tot Catalunya 23 expedients; l'any 2002, 43 expedients, i l'any 2003, 63 expedients.

- Amb la qualificació de *violència psíquica sobre familiars o maltractament familiar* es van obrir, l'any 2001, 3 expedients; 6 expedients l'any 2002 i 4 expedients l'any 2003.

Tot i que l'any 2004 ja no és objecte d'aquest estudi, el nombre de denúncies que es van enregistrar va ser de 178, representant aquest tipus de delictes el 2,9% dels delictes comesos per menors que es van denunciar l'any 2004.

La motivació per dur a terme aquesta recerca va sorgir per l'augment d'expedients, però també va ser per l'especificitat i complexitat del conflicte que arriba a la justícia. El presumpte responsable del fet i la víctima conviuen al mateix domicili i quasi sempre el seu parentiu és de primer grau. A més, en les actuacions legals associades al fet, la víctima acompanya l'agressor a la comissaria de policia, en la declaració davant del fiscal, en l'entrevista amb l'equip tècnic; en definitiva, en pràcticament totes les actuacions. Així doncs, els qui intervenim assessorant o executant una mesura tenim pràcticament sempre les dues parts davant nostre, amb tota la càrrega emocional que implica. Els pares han donat el pas de denunciar el fill, i s'obren moltes expectatives.

També hem considerat que era important conèixer la percepció que els professionals que intervenen en algun moment del procés (jutges, fiscals, mossos, equips d'assessorament, educadors de medi obert i de centres i els advocats) tenen d'aquest conflicte i la imatge respecte dels autors i les víctimes.

### **Objectius**

- a) Conèixer les característiques del jove que utilitza la violència en l'àmbit familiar,
- b) distingir aquells casos que són un fet aïllat i que han estat només denunciats per aquest tipus de delicte d'aquells en què la conducta denunciada forma part d'una carrera delictiva més àmplia;
- c) identificar possibles causes o motius d'aquest tipus de conducta (aprenentatge de models de relació, aspectes psicopatològics del menor i/o la família, i
- d) valorar la percepció que tenen els professionals dels diferents estaments que actuen al llarg del

- *Violencia física sobre familiares*, que en números absolutos fueron el año 2001 para toda Catalunya 23 expedientes, el año 2002, 43 expedientes, y el año 2003, fueron 63.

- *Violencia psíquica sobre familiares o maltrato familiar* se abrieron el año 2001 3 expedientes, 6 el año 2002 y 4 el año 2003.

Pese a que el año 2004 ya no era objeto de este estudio, el número de denuncias que se registraron fue de 178, lo que representaba este tipo de delitos el 2,9% del total de los delitos cometidos por menores que se denunciaron el año 2004.

La motivación para realizar esta investigación surgió por el aumento de expedientes, pero también fue por la especificidad y complejidad del conflicto que llega a la justicia. El presunto responsable del hecho y la víctima conviven en el mismo domicilio, y tienen un grado de parentesco, casi siempre de primer grado, y en las actuaciones legales asociadas al hecho, la víctima acompaña al agresor a la comisaría de policía, en la declaración delante del fiscal, en la entrevista con el equipo técnico, en definitiva, prácticamente en todas las actuaciones. Así pues, los profesionales de asesoramiento o de ejecución de medidas tienen prácticamente siempre las dos partes delante, con toda la carga emocional que ello implica. Los padres han dado el paso de denunciar al hijo y se abren muchas expectativas. También se ha considerado que era importante conocer la percepción de los profesionales que intervienen en algún momento del proceso (jueces, fiscales, mossos, equipos de asesoramiento, educadores de medio abierto, de centros y abogados) tienen de este conflicto y la imagen respecto de los autores y las víctimas.

### **Objetivos**

- a) Conocer las características del joven que utiliza la violencia en el ámbito familiar;
- b) Distinguir aquellos casos en los que se trata de un hecho aislado y han sido denunciados solamente por este tipo de delito, de aquellos que la conducta denunciada forma parte de una carrera delictiva más amplia;
- c) identificar posibles causas o motivos de este tipo de conducta (aprendizaje de modelos de relación, aspectos psicopatológicos del menor y/o la familia y
- d) valorar la percepción que tienen los profesionales de los diferentes estamentos que actúan a lo largo del procedimiento judicial: jueces, fiscales,

procediment judicial: jutges, fiscals, equips tècnics, policia i lletrats, atesa l'especificitat que implica que l'agressor i la víctima formin part de la mateixa situació d'exploració i d'intervenció.

### **Metodologia**

La recerca s'inicià al mes de maig de l'any 2004, amb l'elaboració de les variables segons els objectius plantejats. Des de setembre a desembre del mateix any es va elaborar la base de dades, es va efectuar el treball de camp, l'anàlisi dels expedients i es van introduir les dades. Del mes de gener a abril de l'any 2005, es va fer l'anàlisi estadística de les dades dels menors, el disseny i l'aplicació de l'enquesta als professionals. Durant el mesos de maig i juny, es va dur a terme la discussió dels resultats i la redacció de l'informe.

Les fonts d'informació són secundàries a partir de l'expedient personal del menor, on consten diligències policials, part de lesions, declaracions de la víctima i l'infractor, informes dels diferents professionals i resolucions judicials. Registre informatitzat.

Les variables comprenen tres blocs, les referides al menor, les sociofamiliars i les relatives al procediment judicial.

### **Resultats**

Dels 116 casos estudiats, s'observa que el 79,3% són nois i el 20,7% són noies. La majoria d'aquests nois i d'aquestes noies són nascuts a l'Estat espanyol (91,4%), dels quals el 81,9% són de Catalunya. De joves estrangers, n'hi ha un 8,6%.

La persona que acostuma a denunciar amb més freqüència és la mare, que és qui dona el pas en el 64,7% dels casos. El pare ho fa en el 13,8% dels casos i el pare i la mare conjuntament ho fan en el 10,3% de les denúncies. Les parelles del pare o de la mare han presentat la denúncia en el 5,2% dels casos i, finalment, altres familiars, com oncles i avis, en el 6,0% dels casos.

Si relacionem les variables dels motius que desencadenen el conflicte i el gènere, ens trobem que nois i noies tenen en comú l'incompliment de normes, mentre que es diferencien, en el cas dels primers, per la no-acceptació de l'autoritat i, en el cas de les segones, per la demanda de diners.

En l'anàlisi de les característiques i la seqüència de l'agressió, veiem que en el 78,4% dels casos hi ha contacte físic en l'agressió, com cops de puny, pun-

equipos técnicos, policía, y letrados, dada la especificidad que implica que el agresor y la víctima formen parte de la misma situación de exploración y de intervención.

### **Metodología**

La investigación se inicia el mes de mayo del año 2004 con la elaboración de las variables según los objetivos planteados, desde septiembre a diciembre del mismo año se elaboraron la base de datos, el trabajo de campo, análisis de los expedientes y la introducción de los datos. Del mes de enero a abril del 2005, se realizó el análisis estadístico de los datos de los menores, diseño y aplicación de la encuesta a los profesionales. Durante los meses de mayo y junio, se realizó la discusión de resultados y la redacción del informe.

Las fuentes de información son secundarias, a partir del expediente personal del menor, donde constan las diligencias policiales, parte de lesiones, declaraciones de la víctima y del infractor, informes de los diferentes profesionales y resoluciones judiciales del menor.

Las variables se agrupan en tres bloques: las referidas al menor, las sociofamiliares y las relativas al procedimiento judicial.

### **Resultados**

De los 116 casos estudiados, se observa que el 79,3% son chicos y el 20,7% chicas. La mayoría de todos ellos nacidos en el Estado español (91,4%), y de los cuales el 81,9% de Catalunya. Jóvenes extranjeros hay un 8,6%.

La persona que acostumbra a denunciar con más frecuencia es la madre, que es la que da el paso en el 64,7% de los casos. El padre lo hace en el 13,8% de los casos, y conjuntamente ambos progenitores en el 10,3% de las denuncias. Las parejas del padre o de la madre han presentado denuncia en el 5,2% de los casos, y finalmente otros familiares, como tíos, abuelos suponen el 6,0% de los casos. Si relacionamos las variables de los motivos que desencadenan el conflicto y el género, nos encontramos que chicos y chicas tienen en común el incumplimiento de normas. Se diferencian los chicos por la no aceptación de la autoridad y en las chicas por la demanda de dinero.

En el análisis de las características y secuencia de la agresión vemos que el 78,4% de los casos hay contacto físico en la agresión, como puñetazos, pa-

tades de peu, empentes, intents d'escanyar. En el 21,6% dels casos han estat insults, vexacions, utilitzant com a mitjà la paraula.

Podríem concloure que hem trobat dos grups diferenciats:

En el 46,6% l'únic delictes que consta en el seu expedient a la justícia de menors és el de violència domèstica.

El 53,4% té una "carrera delictiva" més àmplia. D'aquest percentatge, un 17,2% tenia expedients oberts en la justícia de menors, per altres tipus penals, abans del de violència domèstica. En un 17,2% s'han obert expedients posteriors al de violència familiar. Un 19,0% havia comès actes delictius abans i després de l'acte de violència domèstica.

En la recerca es van enquestar també els professionals que intervenen en l'àmbit de la justícia de menors, i els resultats més rellevants són els següents:

El 94,1% considera que la intervenció amb els joves per un delictes de violència domèstica ha de ser diferent a la que es fa per altres conductes delictives. S'ha fet palesa la necessitat d'elaborar un protocol per a la recollida de dades específiques, per a les propostes i per al tractament que, a més, sigui interdisciplinari. Es constata que tenim molta feina per fer, però que també hi ha una voluntat positiva per part dels professionals que han d'intervenir i de participar en propostes de millora en la intervenció.

La taxa de participació en l'enquesta n'ha estat un clar exemple i la mateixa concreció de la recerca en aquests resultats, un altre. Esperem poder seguir aprofundint el coneixement i la intervenció d'aquest nou fenomen per tal que es redueixi el seu impacte i es minimitzin al màxim els seus efectes negatius.

**Estudi qualitatiu de menors i joves amb mesures d'internament per delictes de violència intrafamiliar.** Autors: Marta Sempere; Beatriz Losa; Marta Pérez; Gloria Esteve, i Marina Cerdà

### Introducció

Les denúncies dels pares, víctimes de les agressions dels seus fills, en les instàncies judicials van en augment, tant a Catalunya com a la resta de l'Estat espanyol, i les administracions, els professionals i els ciutadans es pregunten el perquè: els motius que poden incitar a una violència del fill contra els

tadas, empujones, intentos de estrangulamiento. En el 21,6% han sido insultos, vejaciones, utilizando como medio la palabra.

Podríamos concluir que se han encontrado dos grupos diferenciados:

El 46,6% el único delito que consta en el expediente de justicia de menores es el de violencia doméstica. El 53,4%, tiene una "carrera delictiva", más amplia. De este porcentaje, un 17,2% tienen expedientes abiertos en la justicia de menores por otros tipos penales, anteriores al de la violencia doméstica. En un 17,2% se han abierto expedientes posteriores al de violencia familiar. En un 19,0%, habían cometido otros actos delictivos antes y después del de violencia doméstica.

En la investigación se encuestó también a los profesionales que intervenen en el ámbito de la justicia de menores y los resultados más relevantes son los siguientes:

El 94,1%, considera que la intervención con los jóvenes por un delito por violencia doméstica, ha de ser diferente a la que se realiza por otras conductas delictivas.

Se ha encontrado la necesidad por parte de los profesionales de elaborar un protocolo para la recogida de datos específica, para las propuestas y para el tratamiento que además sea interdisciplinar. Se constata mucha tarea por delante, pero también la voluntad positiva por parte de los profesionales a intervenir y a participar en propuestas de mejora en la intervención. La tasa de participación en la encuesta ha sido un claro ejemplo y la propia concreción de esta investigación con estos resultados otro. Esperamos poder seguir profundizando en el conocimiento e intervención en este nuevo fenómeno para conseguir que se reduzca su impacto y se minimicen al máximo sus efectos negativos.

**Estudio cualitativo de menores y jóvenes con medidas de internamiento por delitos de violencia intrafamiliar** Autoras: Marta Sempere; Beatriz Losa; Marta Pérez; Gloria Esteve; Marina Cerdà

### Introducción

Les denúncies dels pares, víctimes de les agressions de sus hijos, a las instancias judiciales va en aumento, tanto en Catalunya como en el resto del Estado español y las administraciones, los profesionales y los ciudadanos se pregunta el porqué, los motivos que pueden incitar a una violencia del hijo contra los

pares i, sobretot, quines són les claus per propiciar canvis en les persones i en les dinàmiques familiars en pro de la resolució d'aquest conflicte.

El present estudi pretén aportar una visió complementària a les anàlisis i reflexions que ja s'han fet sobre la violència intrafamiliar. Centra l'interès en un grup de joves infractors que estan complint una sentència d'internament en un centre de menors o una mesura de llibertat vigilada posterior a un internament ja complert per haver protagonitzat episodis de violència contra els seus familiars més directes. La recerca analitza les causes subjacents a la violència de cada menor, jove o família i segueix l'evolució del conflicte durant els períodes d'internament i de llibertat vigilada ja esmentats.

A través de l'anàlisi dels casos, de les respostes i les opinions dels nois i les famílies sobre diversos àmbits de la seva vida, i a través de les informacions dels professionals que hi han estat a prop, hem anat construint l'escenari de la violència produïda per conflictes d'amor i odi, en el sí de cadascuna de les famílies estudiades. D'aquesta manera, hem arribat a observar en aquest grup de joves alguns patrons de conducta, perfils personals i característiques relacionals que presenten una tendència comuna, la qual cosa ens ha portat a fer algunes recomanacions per a l'actuació institucional i tècnica.

Finalment, voldríem que l'estudi contribuís a una reflexió profunda sobre el paper de les instàncies socials i el dels professionals davant un tipus de denúncies que, generalment, encobreixen demandes d'ajut més que el desig d'una retribució del dany.

### **Objectius**

1. Descriure el perfil d'una mostra de 12 menors i joves ingressats en centres de la DGJJ per delictes de violència intrafamiliar, en base a uns factors predeterminats.
2. Analitzar el significat de l'agressió vers la família per comprendre la naturalesa de l'acció violenta.
3. Identificar aquelles conductes que els menors i joves tenen en l'entorn familiar, després d'una mesura d'internament, per afrontar l'autocontrol.
4. Valorar els canvis produïts en la dinàmica intrafamiliar després del desinternament del jove.

padres y sobretodo, cuales son las claves para propiciar cambios en las personas y en las dinámica familiares en pro de la resolución de este conflicto.

El presente estudio pretende aportar una visión complementaria a los análisis y reflexiones que ya se han hecho sobre la violencia intrafamiliar. Centra el interés en un grupo de jóvenes infractores que están cumpliendo una sentencia de internamiento en un centro de menores o con medida de libertad vigilada posterior a un internamiento ya cumplido por haber protagonizado episodios de violencia contra sus familiares más directos. La investigación analiza las causas subyacentes a la violencia de cada menor, joven o familia y sigue la evolución del conflicto durante los periodos de internamiento y de libertad vigilada ya comentados.

A través del análisis de los casos, de las respuestas y de las opiniones de los chicos y las familias sobre los diversos ámbitos de su vida, y a través de las informaciones de los profesionales que han estado cerca del chico, hemos ido construyendo el escenario de violencia producido por conflictos de amor y odio, en el sí de cada una de las familias estudiadas. De esta manera, hemos llegado a observar en este grupo de jóvenes algunos patrones de conducta, perfiles personales y características relacionales que presentan una tendencia común, lo que nos ha llevado a realizar algunas recomendaciones para la actuación institucional y técnica.

Finalmente, querríamos que el estudio contribuyera a una reflexión profunda sobre el papel de las instancias sociales y sobre el papel de los profesionales delante de un tipo de denuncias que, generalmente, encubren demandas de ayuda más que el deseo de la retribución del daño cometido.

### **Objetivos**

1. Describir el perfil de una muestra de 12 menores y jóvenes ingresados en centros de la DGJJ por delitos de violencia intrafamiliar, en base a unos factores predeterminados.
2. Analizar el significado de la agresión hacia la familia para comprender la naturaleza de la acción violenta.
3. Identificar aquellas conductas que los menores y jóvenes tienen en el entorno familiar, después de una medida de internamiento, para afrontar el autocontrol.
4. Valorar los cambios producidos en la dinámica intrafamiliar después del desinternamiento del joven

Els objectius 1 i 2 es treballaran a partir de l'estudi i anàlisi de dades obtingudes durant el període d'internament i els objectius 3 i 4, a partir de l'estudi que s'efectuï en el postinternament.

### **Metodologia**

Aquest és un estudi qualitatiu. En un estudi qualitatiu, l'interès principal no està en l'obtenció de dades estadístiques d'una mostra per tal d'extrapolar-les a l'univers del mateix perfil. Es tracta d'una recerca comprensiva, capaç de transcendir el nivell d'explicació merament descriptiva i acostar-nos amb detall i profunditat a la significació i vivència dels fets i les circumstàncies que envolten els subjectes que volem estudiar.

La mostra escollida són 12 menors i joves, amb edats compreses entre els 15 i 18 anys, acusats d'un delictes de maltractament familiar, violència física o psíquica sobre familiars, amb mesures d'internament en règim tancat o semiobert, i que posteriorment a l'internament han de complir un període de llibertat vigilada. En el treball de camp s'ha comptat també amb les famílies i els professionals de la DGJJ que han intervingut durant la mesura judicial. Hem partit de la modalitat del treball etnogràfic utilitzant les tècniques i els instruments següents:

- Entrevista estandaritzada (semiestructurada)
- Qüestionaris i guions dissenyats prèviament com a suport en l'entrevista
- Anàlisi de documents i informes referents als casos
- Observació directa i participant

S'han recollit percepcions i opinions dels joves i de les famílies envers les relacions d'aquests amb els àmbits familiar, escolar, laboral i del lleure, i també envers l'estada al centre d'internament. Alhora, les preguntes comprenien no només aspectes objectivables, sinó que també penetraven aspectes caracterològics, motivacionals i de representacions simbòliques.

L'anàlisi de les entrevistes s'ha dut a terme des d'una òptica holística i a partir d'interpretacions dialèctiques fonamentades en les dades obtingudes, però també en les lògiques interpretatives que han fonamentat el marc teòric de l'estudi.

Paral·lelament a les entrevistes, s'ha fet una compilació de dades i informacions a partir de diferents fonts (informes previs, registre de dades, base de dades, informes de professionals, etc.).

Los objetivos 1 y 2 se trabajarán a partir del estudio y análisis de datos obtenidos durante el periodo de internamiento y los objetivos 3 y 4 a partir del estudio que se efectuó en el postinternamiento.

### **Metodología**

Este es un estudio cualitativo. En este tipo de estudio, el interés principal no está en la obtención de datos estadísticos de una muestra para poder extrapolarnos al universo poblacional del mismo perfil. Se trata de una investigación comprensiva, capaz de trascender el nivel de explicación meramente descriptiva y acercarnos con detalle y profundidad a la significación y vivencia de los hechos y circunstancias que envuelven los sujetos que queremos estudiar.

La muestra escogida son doce menores y jóvenes, con edades comprendidas entre los 15 y 18 años, acusados de un delito de maltrato familiar, violencia física o psíquica sobre familiares, con medidas de internamiento en régimen cerrado o semiabierto y que posteriormente al internamiento han de cumplir un periodo de libertad vigilada. En el trabajo de campo se ha contado también con las familias y los profesionales de la DGJJ que han intervenido durante la medida judicial. Hemos partido de la modalidad del trabajo etnográfico, utilizando las siguientes técnicas e instrumentos:

- Entrevista estandarizada (semiestructurada)
- Cuestionarios y guiones diseñados previamente como soporte a la entrevista
- Análisis de documentos e informes referentes a los casos
- Observación directa i participante

Se han recogido percepciones y opiniones de los jóvenes y de las familias hacia las relaciones de estos con los ámbitos familiar, escolar, laboral y de tiempo libre, y también respecto su estancia en el centro de internamiento. Al mismo tiempo, las preguntan comprendían no solo aspectos objetivables, sino también incidían en aspectos caractereológicos, motivacionales y de representaciones simbólicas.

El análisis de las entrevistas ha sido realizado desde una óptica holística y a partir de interpretaciones dialécticas fundamentadas en los datos obtenidos, pero también en las lógicas interpretativas que han fundamentado el marco teórico del estudio.

Paralelamente a las entrevistas, se ha realizado una recogida de datos e informaciones a partir de diferentes fuentes (informes previos, registro de datos, base de datos, informes de profesionales, etc.).

El treball de camp s'ha desenvolupat en dos períodes diferenciats de la mesura judicial:

- El període d'internament, per tal d'observar la conducta del menor o jove lluny del medi familiar i en un medi normatiu molt específic (un centre educatiu de justícia juvenil).
- I el període de llibertat vigilada, amb la finalitat de poder valorar en la distància l'efecte i la vivència de l'internament, tant en el menor o jove com en la seva família.

## **Resultats**

### ***El perfil dels joves***

Hem trobat dos grups de joves amb característiques personals i comportaments socials diferents:

Per una banda, trobem un grup que es caracteritza per un cert aïllament social (pocques relacions amb iguals, pocques activitats socials de lleure, consum de haixix en solitari en alguns casos), sense altres delictes i amb dificultats de relació en general. Són nois que només han comès delictes de maltractament familiar i que fora del nucli més íntim no han protagonitzat actes violents contra les persones. En general, després de l'internament, aquests nois tornen a presentar conductes d'aïllament.

D'altra banda, hem trobat un grup de joves més actius socialment, amb un cercle de relació amb altres joves amb conductes transgressores, que fan un consum de tòxics social i més variat, i amb altres tipus de delictes en el seu historial, principalment robatoris i lesions a altres persones fora del nucli familiar. Aquests nois, en general, després de l'internament, han iniciat treballs temporals, de curta durada. També alguns han iniciat cursos de formació professional ocupacional.

Hem observat que els nois que agredeixen en el domicili familiar no tenen trets psicopàtics definits i establerts. El fet que en un primer moment no mostrin empatia, que els costi posar-se en el lloc de l'altre, que minimitzin els fets, respon més a una necessitat dels nois i joves per distanciar-se emocionalment de la víctima, i així sentir-se menys culpables, que no pas a un perfil psicopàtic.

### ***El significat de l'agressió vers la família***

Les situacions violentes en les històries familiars han estat presents en la majoria de casos, encara que la violència no hagi estat exercida de forma di-

El trabajo de campo se ha desarrollado en dos periodos diferenciados de la medida judicial:

- El período de internamiento, para observar la conducta del menor o joven lejos del medio familiar y en un medio normativo muy específico ( un centro educativo de justicia juvenil).
- Y el periodo de libertad vigilada, con la finalidad de poder valorar en la distancia el efecto y la vivencia del internamiento, tanto en el menor o joven como en su familia.

## **Resultados**

### ***El Perfil de los jóvenes***

Hemos encontrado dos grupos de jóvenes con características personales y comportamientos sociales diferentes.

Por un lado, tenemos un grupo que se caracteriza por un cierto aislamiento social (pocas relaciones con iguales, pocas actividades sociales de tiempo libre, consumo de hachís en solitario en algunos caos), sin otros delitos y con dificultades de relación en general. Son chicos que solo han cometido delitos de maltrato familiar y que fuera del núcleo más íntimo no han protagonizado actos violentos contra las personas. En general, después del internamiento, estos chicos vuelven a presentar conductas de aislamiento.

Por otro lado, hemos encontrado un grupo de jóvenes más activos socialmente, con un círculo de relación con otros jóvenes con conductas transgresoras, que realizan un consumo de tóxicos social y más variado, y con otros tipos de delitos en su historial, principalmente robos y lesiones a otras personas ajenas a su núcleo familiar. Estos chicos, en general, después del internamiento, han iniciado trabajos temporales de corta duración. También algunos han iniciado cursos de formación profesional ocupacional. Hemos observado que los chicos que agreden en el domicilio familiar no tienen rasgos psicopáticos definidos y establecidos. El hecho que en un primer momento no muestren empatía, que les cueste ponerse en lugar del otro, que minimicen los hechos, responde más a una necesidad de los jóvenes para distanciarse emocionalmente de la víctima, y así sentirse menos culpables, que no a un perfil psicopático.

### ***El significado de la agresión hacia la familia***

Las situaciones violentas en las historias familiares han estado presentes en la mayoría de los casos, aunque la violencia no haya sido ejercida de forma directa en los jóvenes. Pero no podemos explicar el conjunto del fenómeno que nos ocupa solo aten-



recta en els joves. Però no podem explicar el conjunt del fenomen que ens ocupa només atenent la presència o absència de violència en el nucli familiar. Hi ha famílies que han viscut situacions violentes i els fills no han desplegat conductes en aquesta línia, així com una tercera part dels casos estudiats no presenten en el seu historial episodis de violència física i ells, en canvi, sí que en protagonitzen. En tots els casos hem de considerar la naturalesa del vincle triangular pare-mare-fill per completar l'explicació.

La violència del fill es dirigeix sempre al progenitor amb el qual hi ha un vincle més intens. La mare és la principal víctima, perquè sovint és la que ha estat sempre present en la família i és qui s'ha hagut de fer càrrec de l'atenció dels fills. Però constatem que, tot i que la conducta violenta és exercida en la persona de la mare, és vers el pare que els fills manifesten més hostilitat.

La falta de pare, tant de pare real com de l'exercici de la funció paterna (un pare present, que reconegui el fill, que respongui a la confrontació, que posi ordre...), s'estableix com una constant en el fenomen estudiat.

També hem observat que les famílies han presentat dificultats per posar normes i límits al fill des de la infantesa i que han passat situacions emocionalment crítiques en el decurs del temps, en què l'atenció al fill s'ha vist condicionada pels problemes de les figures parentals.

Els fills viuen la transgressió com una necessitat intensa d'individuació. Perceben que la imposició de normes té una intencionalitat agressiva, una voluntat de "fastiguejar". Aquesta percepció distorsionada fa que els fills se sentin víctimes ofeses per no rebre dels pares allò que reclamen, creient-se llavors en el dret d'atacar-los, ja que se senten "injustament tractats". Això els serveix de justificació de la conducta violenta.

El retorn a casa després d'un temps privats de llibertat marca un abans i un després en les vides dels nois i de les famílies. Això fa que s'obrin propòsits i expectatives de canvi, encara que acompanyades d'incertesa per ambdues parts.

Hem constatat que, després de l'internament, tant fills com pares mostren conductes evitatives.

D'una banda, les conductes que tenen els fills responen als perfils indicats anteriorment i són, bàsicament, de dos tipus: d'aïllament (tancant-se a l'habitació, jugant amb videojocs, consumint indivi-

diendo a la presencia o ausencia de violencia en el núcleo familiar. Hay familias que han vivido situaciones violentas y los hijos no han desplegado conductas en esta línea, así como una tercera parte de los casos estudiados no presentan en su historial episodios de violencia física y ellos en cambio, si que los han protagonizado. En todos los casos hemos de considerar la naturaleza del vínculo triangular padre-madre-hijo para completar la explicación.

La violencia del hijo se dirige siempre hacia el progenitor con el que existe un vínculo más intenso. La madre es la principal víctima porque a menudo es la que ha estado siempre presente en la familia y es la que ha tenido que hacerse cargo de la atención de los hijos. Pero constatamos que pese a que la conducta violenta es ejercida hacia la persona de la madre, es hacia el padre hacia donde los hijos manifiestan mayor hostilidad.

La falta de padre, tanto real como del ejercicio de la función paterna (un padre presente, que reconozca el hijo, que responda a la confrontación, que ponga orden...) se constata como una constante en el fenómeno estudiado.

También hemos observado que las familias han presentado dificultades para poner normas y límites a los hijos desde la pequeña infancia y han pasado situaciones emocionalmente críticas en el curso del tiempo en que la atención al hijo se ha visto condicionada por los problemas de las figuras parentales. Los hijos viven la transgresión como una necesidad intensa de individuación. Perciben que la imposición de normas tiene una intencionalidad agresiva, una voluntad de "fastidiar". Esta percepción distorsionada hace que los hijos se sientan víctimas ofendidas por no recibir de los padres aquello que reclaman, creyéndose entonces en el derecho de atacarlos, ya que se sienten "injustamente tratados". Esto les sirve de justificación de la conducta violenta.

La vuelta a casa después de un tiempo privado de libertad marca un antes y un después en las vidas de los chicos y de las familias. Esto hace que se abran propuestas y expectativas de cambio, pese a que vayan acompañadas de incertidumbre por ambas partes.

Hemos constatado que después del internamiento, tanto hijos como padres muestran conductas evitativas.

Por un lado, las conductas que tienen los hijos responden a los perfiles indicados anteriormente y son, básicamente, de dos tipos: de aislamiento (encerarse en la habitación, jugando con videojuegos, consumiendo individualmente) o de desmarca-

dualment) o de desmarxament (sortir molt, anar de festa, consum de droga amb amics).

D'altra banda, la majoria de pares també eviten la confrontació i l'enfrontament, aplicant diferents estratègies orientades a disminuir la supervisió i el control del fill: no pressionen tant el noi, es conformen davant la situació o, en algun cas, fan que el noi vagi a viure amb algun membre de la família extensa. En definitiva, les conductes que identifiquem que utilitzen per evitar els conflictes són l'aïllament, el distanciament emocional i la menor freqüència del contacte pares-fill. Aquestes conductes aporten un to més depressiu a la dinàmica intrafamiliar i, per tant, es pot produir una disminució de l'impuls violent. En aquest sentit, tenen un efecte d'autocontrol mutu, dels fills vers els pares i dels pares vers els fills.

Les argumentacions, els raonaments o les justificacions d'aquestes conductes es basen en la creença que és impossible arribar a una entesa o comprensió entre uns i altres.

***Els canvis produïts en la dinàmica intrafamiliar després del desinternament***

Durant el temps d'internament, en la majoria de famílies s'han produït canvis que han repercutit en la dinàmica intrafamiliar. L'absència del fill els ha permès fer seu l'espai familiar i consolidar formes de fer i altres dinàmiques. Algunes famílies han canviat de domicili i/o s'han produït canvis en la composició dels membres. D'una manera o altra, les famílies han sentit que les institucions els donaven suport.

Els joves, mentre han estat internats, han après a viure sense el contacte directe i continu dels progenitors, i la distància ha promogut sentiments de més autonomia.

Però el seguiment fet en el postinternament confirma que el fons conflictiu es manté i les tensions, les faltes de respecte, les agressions verbals... tornen a ressorgir passat el primer temps en què durava l'efecte de l'internament, si bé, en general, pares i fills han desplegat altres mecanismes per afrontar el conflicte.

**Recomanacions**

***Per a l'actuació institucional***

Diferenciar les situacions de risc físic, per a qualsevol membre de la família, d'altres situacions familiars de conflicte en les quals, malgrat que la convivència ha estat molt complexa, no s'han produït

miento (saliendo mucho, yendo de fiesta, consumo de droga con amigos).

Por otro lado, la mayoría de padres también evita la confrontación y el enfrentamiento, aplicando diferentes estrategias orientadas a disminuir la supervisión y el control del hijo: no presionan tanto sobre el chico, se conforman frente a la situación, o en algún caso, hacen que el chico vaya a vivir con algún miembro de la familia extensa.

En definitiva, las conductas que identificamos que utilizan para evitar los conflictos son el aislamiento, el distanciamiento emocional y la menor frecuencia del contacto padres-hijo. Estas conductas aportan un tono más depresivo a la dinámica intrafamiliar y, por tanto, se puede producir una disminución del impulso violento. En este sentido, tienen un efecto de autocontrol mutuo, de los hijos hacia los padres y de los padres hacia los hijos.

Las argumentaciones, razonamientos o justificaciones de estas conductas se basan en la creencia que es imposible llegar a un entendimiento o comprensión entre unos y otros.

***Los cambios producidos en la dinámica intrafamiliar después del desinternamiento***

Durante el tiempo de internamiento, a la mayoría de familias se han producido cambios que han repercutido en la dinámica intrafamiliar. La ausencia del hijo les ha permitido hacer suyo el espacio familiar y consolidar formas de actuar y otras dinámicas. Algunas familias han cambiado de domicilio y /o se han producido cambios en la composición de los miembros. De una manera o de otra, las familias se han sentido apoyadas por las instituciones.

Los jóvenes, mientras han estado internados, han aprendido a vivir sin el contacto directo y continuo de los progenitores, y la distancia ha promovido sentimientos de mayor autonomía.

Sin embargo, el seguimiento efectuado en el postinternamiento confirma que el fondo conflictivo se mantiene y las tensiones, faltas de respeto, agresiones verbales... vuelven a resurgir pasado el primer tiempo en que duraba el efecto del internamiento, si bien en general, padres e hijos han desplegado mecanismos para afrontar el conflicto.

**Recomendaciones**

***Para la actuación institucional***

Diferenciar las situaciones de riesgo físico, para cualquier miembro de la familia, de otras situaciones familiares de conflicto en las cuales, a pesar

agressions físiques. Aquesta discriminació pot facilitar la decisió del tipus de mesura.

En tots els casos que hi hagi una separació del nucli familiar, la intervenció professional hauria de considerar, des del primer moment, la possibilitat del retrobament, o de l'allunyament del nucli familiar i la independència del noi.

Hem de tenir molt present que el conflicte està molt lluny de ser puntual i concret, ja que és la manifestació de situacions familiars amb dinàmiques molt anquilosades. L'orientació cap a una possibilitat o un altra (retrobament-independència) anirà oscil·lant en el temps en funció de la predisposició i els canvis que es vagin produint en el si de la família, i els canvis i l'evolució personal de cadascun dels seus membres.

Tal i com hem constatat en l'estudi, els diferents membres de la família sovint tendeixen a dipositar l'origen i la culpabilitat del conflicte en "l'altre", sense ser conscients que tots tenen la seva part d'implicació en el conflicte i que, per tant, tots han de prendre part en la seva resolució.

Una de les orientacions que pensem que hauria de tenir en compte la instància judicial, sigui quina sigui la mesura adoptada, és la necessitat d'una intervenció terapèutica per als membres implicats en el conflicte, ja sigui amb professionals propis de justícia juvenil o d'altres serveis externs especialitzats.

#### **Per a l'actuació tècnica (dels professionals)**

Aconsellàriem estar molt atents a les primeres demandes que fan les famílies als serveis (escoles, serveis socials, pediatres, professionals de la salut...), ja sigui de forma explícita o implícita, per tal d'aprofitar que en aquests primers moments les famílies es presenten més receptives i les dinàmiques de conflicte probablement estiguin menys instaurades.

Cal saber gestionar la necessitat d'immediatesa, pel que fa a la demanda de solucions que presenten les famílies, i prioritzar l'anàlisi completa de la situació familiar abans de donar orientacions que puguin promoure el canvi.

Pensem que és convenient donar importància a les primeres entrevistes i dedicar-los el temps d'atenció necessari. Cadascun dels membres afectats en el conflicte té la necessitat de sentir-se escoltat i de no sentir-se *a priori* jutjat. Des dels professionals tècnics s'ha de poder crear un clima distès que permeti la confiança de tots els membres per poder anar iden-

que la convivència ha sido muy compleja, no se han producido agresiones físicas. Esta discriminación puede facilitar la decisión del tipo de medida.

En todos los casos en que haya una separación del núcleo familiar, la intervención profesional debería de considerar, desde el primer momento, la posibilidad del reencuentro o del alejamiento del núcleo familiar y la independencia del chico/a.

Hemos de tener muy presente que el conflicto está muy lejos de ser puntual y concreto, ya que es la manifestación de situaciones familiares con dinámicas muy anquilosadas. La orientación hacia una posibilidad o otra (reencuentro-independencia) irá oscilando en el tiempo en función de la predisposición y los cambios que se vayan produciendo en el sí de la familia y los cambios y la evolución personal de cada uno de los miembros.

Tal y como hemos constatado en el estudio, los diferentes miembros de la familia a menudo tienden a depositar el origen y la culpabilidad del conflicto en el "otro" sin ser conscientes que todos tienen su parte de implicación en el conflicto y por tanto, todos han de tomar parte en su resolución.

Una de las orientaciones que pensamos que debería tener en cuenta la instancia judicial, sea cual sea la medida adoptada, es la necesidad de una intervención terapéutica para los miembros implicados en el conflicto, ya sea con profesionales propios de justicia juvenil o de otros servicios externos especializados.

#### **Para la actuación técnica (de los profesionales)**

Aconsejaríamos estar muy atentos a las primeras demandas que hacen las familias a los servicios (escuelas, servicios sociales, pediatras, profesionales de la salud) ya sea de forma explícita o implícita, para aprovechar que en estos primeros momentos las familias se presentan más receptivas y las dinámicas de conflicto probablemente estén menos instauradas.

Hace falta saber gestionar la necesidad de inmediatez en lo que se refiere a la demanda de soluciones que presentan las familias, y primar el análisis completo de la situación familiar antes de dar orientaciones que puedan promover el cambio.

Pensamos que es conveniente dar importancia a las primeras entrevistas y dedicarles el tiempo de atención necesario. Cada uno de los miembros afectados en el conflicto tienen la necesidad de sentirse escuchados y de no sentir se "a priori" juzgados. Desde los profesionales técnicos se ha de poder crear un clima distendido que permita la confianza de todos los miembros para poder ir identificando

tificant les dinàmiques relacionals i de convivència que han contribuït a les situacions de violència.

És important orientar i ajudar les famílies en l'educació dels fills, ensenyant-los noves estratègies educatives diferents a les que s'han dut a terme fins al moment en el nucli familiar, i ajudar-les a diferenciar entre el que són comportaments agressius, violents i desajustats del que són actituds i conductes més pròpies de l'etapa evolutiva adolescent i d'un posicionament de confrontació amb l'adult.

### **Altres recomanacions**

Els consumidors dels mitjans de comunicació tendeixen a prendre com a dogma determinades notícies alarmistes que arriben des d'aquests mitjans, especialment quan es posen en veu dels "experts". Per això recomanem als mitjans de comunicació i a tots aquells professionals que tenen accés a opinar públicament sobre aquest tema que siguin curiosos en les seves aportacions i presentacions, per tal d'evitar les estigmatitzacions, *a priori*, d'aquests joves i les seves famílies, i poder oferir-los les respostes socials i professionals que permetin solucionar el problema.

las dinámicas relacionales y de convivencia que han contribuido a las situaciones de violencia.

Es importante orientar y ayudar las familias en la educación de los hijos, enseñando las nuevas estrategias educativas diferentes a las que han ido practicando hasta el momento en el núcleo familiar, y ayudarles a diferenciar entre el qué son comportamientos agresivos, violentos y desajustados, del qué son actitudes y conductas más propias de la etapa evolutiva adolescente y de un posicionamiento de confrontación con el adulto.

### **Otras recomendaciones**

Los consumidores de los medios de comunicación tienden a tomar como dogma determinadas noticias alarmistas que llegan desde estos medios, especialmente cuando se ponen en boca de los "expertos". Por ellos, recomendamos a los medios de comunicación y a todos aquellos profesionales que tienen acceso a opinar públicamente sobre este tema que sean prudentes en sus aportaciones y presentaciones para evitar las estigmatizaciones, *a priori*, de estos jóvenes y sus familias, y poder ofrecerles las respuestas sociales y profesionales que permitan solucionar el problema.

#### **Butlletins. Invesbreu publicats**

- 1 *Immigrants i criminalitat a Europa. Els exemples d'Alemanya i Espanya.* Gener 1995
- 2 *La preso pública de Barcelona durant l'etapa isabelina / La casa de correcció de Barcelona (1836-1856).* Gener 1998.
- 3 *El cost de la justícia penal. Privació de llibertat i alternatives.* Febrer 1998.
- 4 *El nen abusat sexualment com a testimoni / Els delictes contra la llibertat sexual relacionats amb menors.* Març 1998.
- 5 *Intel·ligència i personalitat en el procés rehabilitador del delinqüent.* Maig 1998.
- 6 *Salut i presó.* Octubre 1998.
- 7 *La premsa envers la violència juvenil i la presó.* Novembre 1998.
- 8 *El tractament dels agressors sexuals.* Febrer 1999.
- 9 *La victimització a Catalunya l'any 1996.* Abril 1999.
- 10 *Programes aplicats de psicologia comunitària amb personal penitenciari.* Juny 1999.
- 11 *Justícia juvenil: inserció laboral i mesures en medi obert.* Octubre 1999.
- 12 *Reincidència i delinqüència juvenil.* Novembre 1999.
- 13 *Violència domèstica.* Desembre 1999.
- 14 *L'estat de l'adopció a Catalunya (1998-1999).*
- 15 *Maltractaments infantils a Catalunya.* Juny 2000
- 16 *Presó i dones. La incidència dels programes motivacionals en la conducta social. Un estudi evolutiu (1988-2000) a la presó de dones de Barcelona.* Setembre 2000
- 17 *Avaluació d'un programa de tractament per a joves violents.* Novembre 2000
- 18 *Avaluació de l'efectivitat dels programes de tractament amb delinqüents a Europa.* Gener 2001
- 19 *La victimització a Catalunya l'any 1999.* Maig 2001
- 20 *L'arrest de cap de setmana a Catalunya (1996-2000)*
- 21 *Addictes a les drogues i reincidència en el delictes*
- 22 *Maltractaments físics greus a nadons i menors de quatre anys ingressats en centres d'acolliment*
- 23 *Intervenció institucional. Elements per a l'anàlisi en menors infractors o en risc*
- 24 *Els menors estrangers indocumentats no acompanyats (MEINA)*
- 25 *La medicació penal*
- 26 *La reincidència*
- 27 *Família i conducta antisocial*
- 28 *Presentació de dues recerques de l'àmbit penitenciari*
- 29 *Intervenció en centres de justícia juvenil*
- 30 *La Classificació inicial en règim obert dels condemnats a presó*
- 31 *La reincidència en les penes alternatives a la presó a Catalunya*
- 32 *L'assistència religiosa i la llibertat de culte a les presons de Catalunya*
- 33 *Bullying - Violència de gènere Elements per a l'anàlisi*

Edició i producció: **Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada Ausiàs March, 40**  
Tel. 93 207 31 14  
Fax 93 207 67 47  
cejfe.dj@gencat.net

Tiratge: 2.000 exemplars

ISSN: 1138-5014  
Dip. legal: B-1482-1998